De eerste reis van Middelburg naar West-Indië

door J. VAN ROEY

19 december 1969

De tocht van de Antwerpse schipper Gillis van Dornhoven naar San Domingo, La Margarita en Cumana

---

Enkele jaren geleden had ik het voorrecht in deze „Mededelingen" een korte bijdrage te mogen publiceren over de Antwerpse schippers als sociaal-professionele groep in het laatste kwart van de XVIe eeuw. Als bijlage daarbij werd een dokument afgedrukt herkomstig uit het Antwerpse stadsarchief, waaruit bleek dat een Antwerpse schipper, die ik meende te herkennen als oud-deken van het Antwerpse schippersambacht, in 1595 in opdracht van enige Middelburgse kooplui een kaapvaart had ondernomen naar de Antillen en, na een geslaagde tocht, met zijn buit was weergekeerd (1). Het is op dit gebeuren, in voornoemd dokument zeer summier verhaald, dat ik in onderhavig opstel zou willen terugkomen. Want bij nader inzicht is gebleken dat het hier niet zozeer ging om een verre voorafbeelding van de beruchte „boekaniers" uit latere tijd, maar om een expeditie die één van de eerste handelstochten van uit de Nederlanden naar West-Indië moet zijn geweest. Een eerste vluchtig onderzoek in de literatuur betreffende de oudste Nederlandse tochten overzee leverde niets op. Tenslotte bracht het Rijksarchief in Zeeland, dat ik aanschreef, in de hoop dat daar iets te vinden zou zijn, de oplossing (2). Het bleek dat over de kaperij in het Rijksarchief te Middelburg dokumenten bewaard bleven, die heel wat meer licht op de zaak konden werpen : er is nl. voor de Admiraliteit van Zeeland ter zake geprocedeerd geworden door de man die het slachtoffer was geweest van de kaperij in 1595 ; na zijn eis te hebben zien afwijzen te Middelburg is hij in beroep gegaan bij de Staten-Generaal der Verenigde Provinciën ; van dit appél bleven

---

(1) J. VAN ROEY, *De Antwerpse schippers als sociaal- professionele groep en hun houding inzake godsdienst in het laatste kwart van de XVIe eeuw,* (Mededelingen van de Marine Academie van België, XIX), Antwerpen, 1967, p. 7.

(2) Vriendelijke mededeling van Dr. P. Scherft, Rijksarchivaris in Zeeland, te Middelburg.

eveneens dokumenten bewaard ([3]) zodat nu nagenoeg het hele verhaal in geuren en kleuren kan worden verteld. Het is inderdaad mijn bedoeling dit bij deze te doen, maar bovendien het hele gebeuren in te voegen in het passende tijdsbeeld, geconditioneerd door ekonomische en politieke omstandigheden, beïnvloed door de initiatiefnemers van de tocht.

☆☆☆

Hiervoor deelde ik mee dat het vluchtig nazoeken in de literatuur over de vroegste Nederlandse handelsexpedities geen resultaat had opgeleverd ; bovendien dient aangestipt dat de naam van Gillis van Dornhoven, de kapitein die de tocht had geleid, bij de navraag te Middelburg onbekend bleek te zijn. Toch wordt in minstens twee oudere werken de naam van deze Antwerpse zeeman vernoemd. J.H. de Stoppelaar vermeldt hem in zijn bekend werk over Balthazar de Moucheron, terwijl J.K.J. de Jonge, in zijn nog oudere werk over de opkomst van het Nederlandse gezag in Oost-Indië eveneens van de Antwerpse schipper en zijn tocht melding maakt. Uit beide werken blijkt dat Van Dornhoven voer voor de beroemde Balthazar de Moucheron, in wiens dienst hij omkwam als kapitein van de „Zwemmende Leeuw" in 1598, drie jaar nadat hij met hetzelfde schip zijn succesvolle tocht naar de Caraïbische zee had ondernomen ([4]).

Wie was deze Gillis van Dornhoven, „een der kloekste scheepskapiteinen van zijnen tijd" ([5]) ? Is hij dezelfde als de deken van het schippersambacht te Antwerpen in 1582-1583, en in die hoedanigheid betrokken bij de heropbouw van het ambachtshuis der schippers, „De vier Winden" in de Gildekamersstraat achter het Antwerpse stadhuis (nu onderdeel van het Stedelijk „Volkskundemuseum") ? Is hij dezelfde die wij in 1584 terugvinden bij de strijd te water tegen de opdringende troepen van Farnèse ([6]) ? Op deze vraag moet ontkennend worden ge-

---

(3) Onze dank voor deze mededeling gaat naar Mw. Dr. M.A.P. Meilink-Roelofsz., Rijksarchivaris van de 1e Afdeling van het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

(4) J.H. DE STOPPELAAR, *Balthasar de Moucheron. Een bladzijde uit de Nederlandsche handelsgeschiedenis tijdens den Tachtigjarigen Oorlog*, 's Gravenhage, 1901, p. 80 van de tekst en p. 37 der aantekeningen. J.K.J. DE JONGE, *De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië (1595-1610). Verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal archief*, I, 's Gravenhage, 1862, p. 46. De Jonge identificeert de expeditie van Dornhoven met de door E. VAN METEREN, *Historiën der Nederlanden en haer naburen oorlogen tot het jaer 1612*, Amsterdam, 1647, f° 353 v°, vermelde tocht naar West-Indië ... soo dat desen somer een schip vuyt Zeelandt / in wat min dan vier maenden / ghevaren is in 't eylant La Margarita in West-Indiën / daer ontladen ende weer gheladen / met behouden reyse ... Van Meteren vermeldt echter de naam van de kapitein niet.

(5) J.H. DE STOPPELAAR, *op. cit.*, p. 37 der aantekeningen.

(6) J. VAN ROEY, *op. cit.*, p. 7.

antwoord. In de dokumenten uit Middelburg en 's Gravenhage betreffende het proces voor de Admiraliteit van Zeeland wordt hij steeds Gillis van Dornhoven **de jonge** genoemd (7). Dit wil zeggen dat er een **oudere** Gillis van Dornhoven te Middelburg bekend was, die zonder twijfel met de voornoemde deken en flotiljecommandeur, belast met de bevoorrading van de Scheldeforten (o.a. Lillo) moet worden geïdentificeerd. Alle twijfel desaangaande wordt weggenomen als men weet dat deze oudere Gillis van Dornhoven, die gehuwd was met een zekere Sara Jaspars, inderdaad een gelijknamige zoon had (8). Gillis sr. was in ieder geval een zeevarende schipper. Hij wordt in 1565 te Londen gesignaleerd, waar hij bier inscheept, nadat hij kort tevoren een schip had gekocht. Hij moet een succesvol ondernemer zijn geweest. Dit blijkt uit de vaststelling dat de door hem aangekochte en verkochte schepen (drie gevallen bekend) steeds waardevoller blijken te zijn (9). Bovendien bleek hij in 1584-'85 te behoren tot de bezittende klassen te Antwerpen, zij het dan ook tot de lager - aangeslagenen in de zogenaamde „maandelijkse quotisatie", een belasting in 1584-1585 geheven ter financiering van de verdediging van Antwerpen tegen de

---

(7) Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage, Admiraliteitsarchief, nr. 2576 ; Rijksarchief in Zeeland, Middelburg, Archieven der directe en indirecte belastingen, nr. 7, f° 16 v° - 17 v°.

(8) Stadsarchief Antwerpen, Parochieregister nr. 231, Huwelijken Ste.-Walburgiskerk, huwelijk van Gielis van Dorenhoven met Sara Jaspars, beiden uit deze parochie, op 2 juli 1561 ; Parochieregister nr. 69, Dopen Ste.-Walburgiskerk, doop van Egidius, zoon van Gielis van Dorenhoven op 12 december 1563. De moeder werd niet opgetekend. Als doopgetuigen worden vernoemd Peter van de Wiele en Adriaan Ariaens., die ik beide als schippers meen te herkennen. De naam Dornhoven of van D., Dorenove, is niet oorspronkelijk Antwerps, maar komt reeds van in de XVe eeuw in Antwerpse schepenbrieven voor, waarbij dan telkens blijkt dat de dragers van deze naam te Lier of omgeving wonen. Dit werd ons bevestigd door de Heer A. Lens, stadsarchivaris te Lier, waarvoor onze dank.

(9) Public Record Office, Londen, E/122/90/18, London, Particulars of beer-export by alien merchants, 7 oktober 1565 : Egidio Dornoven in Le Egle de Andewarpen (vriendelijke mededeling van Dr. G. Asaert, Afdelingschef van het Rijksarchief te Beveren-Waas). Inderdaad had Gillis Dornhoven sr. op 22 september 1565 van Claes Broer, kuiper te Antwerpen, voor 58 lb. gr. vls. een koggeschip gekocht, Stadsarchief Antwerpen, Certificatieboek nr. 24, f° 99 a r° ; op 24 februari 1582 verkocht hij voor 600 gl. (d.i. 100 lb. vls.) een heudeschip „Den Arent" (cfr. Le Egle), Schepenbrieven nr. 371, f° 606 r°. Kort tevoren had hij te Duinkerken een aldaar gebouwd bootschip gekocht voor 1200 gl. (= 200 lb. vls.), ibidem, f° 505 v°-506 r°, 19 augustus 1581. Voor beschrijving van deze scheepstypes cfr. J. VAN BEYLEN, *Schepen van de Nederlanden. Van de late middeleeuwen tot het einde van de 17e eeuw,* Amsterdam, 1970, pp. 9 en 118-125. Het door de auteur geciteerde bootschip is trouwens het door Dornhoven gekochte schip.

Spanjaarden ([10]). Na de kapitulatie van Antwerpen is Gillis sr. uitgeweken met zijn gezin. Dit blijkt uit een in 1590 gepubliceerd plakkaat waardoor 375 inwoners van Antwerpen werden ingeroepen die nog belastingen van allerlei aard verschuldigd waren. Veruit de meeste van deze lieden hadden echter Antwerpen reeds verlaten en wij menen dat de ongetwijfeld hervormingsgezinde Gillis sr., die onder deze wanbetalers wordt vernoemd, een van deze emigranten was ([11]).

Heeft Gillis sr. reeds voor Balthasar de Moucheron gevaren vanuit Antwerpen ? Op deze vraag kan vooralsnog niet worden geantwoord, alhoewel moet worden aangestipt dat de Stoppelaar Gillis jr. „een oud en beproefd dienaar van het huis" noemt ([12]). Een feit is echter dat de jonge Gillis, in mei 1595 klaar lag ter rede van Vlissingen om voor de Moucheron en diens compagnons in de onderneming de tocht naar West-Indië aan te vatten. Wie zijn die compagnons, die uitreders van de expeditie ?

☆☆☆

Hun namen komen voor in de te Middelburg en 's Gravenhage bewaarde stukken ; in het Antwerpse, hiervoor vermelde dokument, wordt maar één enkele van hen vernoemd : Cornelis Municx, Monincx of Muinx „ende consorten" ([13]), zodat men de indruk krijgt dat deze

---

(10) Stadsarchief Antwerpen, Rekenkamer nr. 2426, f° 27 r° en nr. 2437, f° 23 r°. Over deze belasting en haar belang voor de studie der sociale struktuur van de Antwerpse bevolking, zie J. VAN ROEY, *De correlatie tussen het sociale-beroepsmilieu en de godsdienstkeuze te Antwerpen op het einde der XVIe eeuw* (Bronnen voor de religieuze geschiedenis van België. Middeleeuwen en Moderne Tijden. Bibliothèque de la Revue d'Histoire ecclésiastique, fasc. 47), Leuven, 1968, pp. 245-246. Het blijkt trouwens een algemeen aanvaard feit te zijn dat een deken van de schippers niet armlastig kon zijn : in een antwoord op een klacht van een schipper die zich in 1595 aan bepaalde belastingen wil onttrekken wordt opgemerkt dat hij niet arm kon zijn daar hij deken van het ambacht was geweest en dat worden enkel de besten (d.w.z. gegoeden). Stadsarchief Antwerpen, Privilegekamer, nr. 281, Briefwisseling magistraat, 13 juli 1595.

(11) Stadsarchief Antwerpen, Privilegekamer nr. 2826, Stadsplakkaten door Plantijn en Moretus gedrukt III, 1590-1599, nr. 312. Het lijkt mij ondenkbaar dat een Rooms-Katholiek nog in 1582-1583 deken van de schippers zou zijn geworden ; cfr. hiervoor trouwens mijn *„De Antwerpse schippers...* p. 6.

(12) J.H. DE STOPPELAAR, *op. cit., p. 80.* Een 32-jarige kan men m.-i. bezwaarlijk op deze wijze karakteriseren. Dit zou er op kunnen wijzen dat Gillis sr. inderdaad reeds voor de Moucheron had gevaren. Helaas geeft de Stoppelaar geen bronopgave voor deze bewering.

(13) Stadsarchief Antwerpen, Schepenbrieven nr. 494, f° 50, v° - 51 r°, 22 januari 1611 ; Certificatieboek nr. 72, f° 110 r° en v°, zelfde datum. De eerste tekst is in het Frans, de tweede in het Nederlands. De inhoud verschilt ook enigermate : in het tweede dokument staat Pedro de Arana zijn rechten op de te recupereren goederen niet af aan zijn gemachtigde, de Antwerpse juwelier Cornelis Hellemans, wat hij integendeel wel doet in het eerste.

Municx de voornaamste moet zijn geweest. Ook de Noord-Nederlandse archivalia, die uit dezelfde tijd dateren geven aan Municx een ereplaats. Naast hem worden daar echter genoemd : Jacob Boreel, Simon Jaspars Parduyn, Pierre le Moine, de raadsheer Nicolaas Meyros, de tresorier Jacob Valcke, de equipagemeester Reygersberch, Eustaas Adriaensz. Planen. Tenslotte wordt de schipper, Gillis van Dornhoven, eveneens als mede-uitreder vermeld. Enkel Municx, Boreel, Parduyn en Le Moine zijn ten tijde van het proces nog in leven, voor de overigen worden hun weduwen of erfgenamen vernoemd. Cornelis Municx is geboren Oostendenaar, wordt in 1575 te Brugge vermeld, blijkt in de tachtiger jaren te Antwerpen te wonen en is van daaruit naar Middelburg geëmigreerd (14). Ook Pierre Le Moine was een Zuid-Nederlander, van Bretoense afkomst, in 1589 getrouwd met een nicht van Balthasar de Moucheron, de dochter van diens broer Jaspar (15). De overigen zijn, natuurlijk op Dornhoven na, Zeeuwen. Niclaas Meyros was tot 1594 lid van het Middelburgse stadsbestuur, later raad van de admiraliteit en eveneens aandeelhouder in de Kamer Zeeland van de O.I.C. (16). Jacob Boreel was groot-aandeelhouder van de Compagnie, muntmeester te Middelburg, later ook burgemeester (17). Parduyn was schepen en burgemeester van Middelburg, geboortig van Veere, tevens promotor der Noordse reizen (18). Jacob Valcke was tresorier-generaal van Zeeland, en in deze functie in politicis een grote steun van de Moucheron (19). Reygersberch is hoogstwaarschijnlijk te identificeren met Pieter v.R., schepen en burgemeester van Veere, vader van Maria

---

(14) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering (1601 - 1604). Opkomst, bloei en ondergang met de beroerten der XVIe eeuw,* Oostende, 1897, pp. 313-315 ; Stadsarchief Antwerpen, Schepenbrieven nr. 341, f° 221 r°, 19 mei 1575 ; Certificatieboek nr. 46, f° 207 v°, 30 april 1585; Schepenbrieven nr. 384, f° 481 r°, 2 mei 1585 ; Rekenkamer nr. 2425, f° 15 r° ; ibidem nr. 2436, f° 16 r° ; ibidem nr. 2441, f° 50 v° : uit deze belastingcohieren (cfr. noot 10) blijkt dat Municx in de maandelijkse quotisatie op 15 gl. maandelijks werd getakseerd, wat hem op gelijke rang bracht met de jonge Isaac le Maire. Te Middelburg heeft hij handel gedreven op Bretagne (wat eveneens volgens het hiervoor geciteerde stuk uit Certificatieboek nr. 46 vanuit Antwerpen het geval was), Spanje, Portugal, Brazilië, West-Indië, Guinee. Zie hiervoor W.S. UNGER, *De resolutiën der compagnie op Oost-Indië te Middelburg 1601-1602* (Economisch - Historisch Jaarboek. Bijdragen tot de economische geschiedenis van Nederland, XXIII), 's Gravenhage, 1947, p. 5, noot 23 ; volgens W. S. UNGER, *Het inschrijvingsregister van de kamer Zeeland der Verenigde Oost - Indische Compagnie* (Ibidem, XXIV), 's Gravenhage, 1950, pp. 10, 14, 17 en 25, noot 5, was hij met 50.000 gl. inleg de op één na grootste aandeelhouder van de Compagnie in de kamer Zeeland.

(15) J.H. DE STOPPELAAR, *op. cit.*, p. 76.

(16) W.S. UNGER, *Het inschrijvingsregister . . . ,* pp. 18 en 28, noot 52.

(17) W.S. UNGER, *ibidem,* pp. 14, 15, 16 en *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek,* VII, Leiden, 1927, kol. 176.

(18) W.S. UNGER, *ibidem,* p. 10 ; *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek,* III, Leiden, 1914, kol. 958.

(19) J.H. DE STOPPELAAR, *op. cit.*, p. 76.

v.R., de vrouw van Hugo de Groot ([20]). Wie Eustaas Adriaensz. Planen was heb ik niet kunnen achterhalen, maar vermoedelijk kan hij zonder bezwaar in de magistraatsmiddens van zijn Zeeuwse compagnons worden ondergebracht, daar hij in het vonnis van de Zeeuwse admiraliteit raadsheer wordt genoemd. Het feit dat Balthasar de Moucheron niet, of slechts zeer vluchtig ([21]) in de voorhanden dokumentatie wordt vernoemd kan wel verwondering wekken, maar is volkomen verklaarbaar, als men bedenkt dat zijn ster in de jaren 1610-1612 volkomen verbleekt was, dat hij Zeeland verlaten had en dat over zijn leven na 1609 zelfs niet het minste meer bekend is ([22]). Het ligt voor de hand dat het slachtoffer van de kaperij in 1595 op de kusten van San Domingo geschied zich niet met deze berooide balling heeft beziggehouden maar zich heeft geworpen op de nog in leven zijnde gefortuneerde deelgenoten of erfgenamen.

☆☆☆

Dit hardnekkige slachtoffer, dat 15 jaar na de feiten, de zaak aanhangig maakte voor de Zeeuwse admiraliteit, en na mislukking aldaar, opnieuw doordreef voor de Staten-Generaal in den Haag in 1612, en bovendien nog in 1613 allerlei voorzieningen trof om de zaak verder af te wikkelen, na zijn eigen vertrek naar Spanje ([23]), was Pedro de

---

(20) *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek,* II, Leiden, 1912, kol. 1181 - 1185, onder de naam Maria van Reigersberch.

(21) Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage, Admiraliteitsarchief, nr. 2576, verklaring van twee Vlissingse matrozen voor notaris Gedion Morris, d.d. 4 mei 1610. Zij waren deelnemers van de tocht en verklaarden : . . . welck derdepart zij daerna tot Middelborch hebben genoten d'welck henlieden is betaelt bij Moucheron, Meuninc ende consoorten.

(22) J.H. DE STOPPELAAR, *op. cit.,* p. 218 : *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek,* VII, Leiden, 1927, kol. 884-887.

(23) Arana noemt zich „Viscain' 'of wordt vermeld als herkomstig „van Biscaeyen" in de dokumenten uit de Rijksarchieven te 's Gravenhage en Middelburg. Vermeldenswaard is dat reeds in 1546 een Jehan de Arana, „biscayen", voor schepenen van Antwerpen verschijnt, als volmachtdrager voor leden van de familie Groenenberghe, bekend als kolonisators op de Canarische eilanden van in het begin van de XVIe eeuw : Stadsarchief Antwerpen, Schepenbrieven nr. 223, f° 107 r°, 31 juli 1546. Voor de aanwijzing van het vertrek van Pedro de Arana naar Spanje, blijkend uit Algemeen Rijksarchief, Brussel, Secrétairerie d'Etat et de Guerre, register nr. 25, f° 193 r°, 8 mei 1612, mijn dank aan Dr. O. Borgers, te Namen. Op 14 mei 1612 passeerde de Arana een volmacht aan Jan Antonio de la Rea voor notaris Alonso de Caceres te Brussel om t.o.v. de hiervoor al genoemde Antwerpse juwelier Cornelis Hellemans, er de hand aan te houden dat deze zaak zou voortzetten. In deze procuratie worden „Municx, Parduum en Borel" vernoemd als de tegenstanders van Arana. Deze prokuratie wordt in kopie medegedeeld in Stadsarchief Antwerpen, Schepenbrieven nr. 504, f° 40 v° - 42 v°, 21 maart 1613, bij een approbatie van het contract betreffende afstand van rechten op eventueel te recupereren goederen door „De Zwemmende Leeuw" gekaapt, gepasseerd voor notaris Gillis de Kimpe te Antwerpen, op ? januari 1612, tussen Arana en Hellemans. Dit contract ging echter verloren.

Arana, een Spaanse koloniale ambtenaar „contador" (ontvanger) van de koning van Spanje te Havana op Cuba. In 1595, wellicht op eigen verzoek, werd hij overgeplaatst naar San Domingo (hij was nl. zinnens te trouwen met de dochter van een zekere Balthasar de Monasterio aldaar). Bij het overbrengen van zijn goederen van Havana naar San Domingo aan boord van twee schepen, een fregat „De Drie Koningen", waarin juwelen, goud, gouden ketens, zilverwerk e.a. goederen werden vervoerd en een bark ‚San Amaro" geladen met 3.192 koehuiden, handelsartikel bij uitstek van deze eilanden, werd hij op de Noordkust van San Domingo aangevallen door twee Franse piratenscheepjes, waardoor hij genoodzaakt werd de haven van Baya aan te lopen ; hier had hij echter het ongeluk op de rede het Zeeuwse schip „De zwemmende Leeuw", van kapitein Gillis van Dornhoven, aan te treffen. Dornhoven maakte gemene zaak met de Fransen, veroverde het Spaanse fregat met al zijn rijkdommen aan boord, door Arana geschat op 16.000 dukaten, d.w.z. ongeveer 4.850 lb.vls. Bovendien eiste Dornhoven van Arana (die hij samen met diens toekomstige jonge zwager, Antonillo de Monasterio, aan boord van zijn eigen schip gevangen hield) een losgeld van 5000 verse runderhuiden. Op een of andere manier vernam Dornhoven van het bestaan van de bark „San Amaro" met haar lading huiden, vond uit waar deze zich bevond en veroverde ook dit scheepje met inhoud, ter waarde van 2000 dukaten of 660 lb.vls. Onderwijl was de ongelukkige Arana aan land gezet om voor het gevraagde losgeld te zorgen, terwijl het „schoonbroercken" Antonillo als gijzelaar aan boord bleef van „De zwemmende Leeuw". Dornhoven was blijkbaar tevreden met dit „losgeld" en voer verder naar la Margarita, het pareleiland voor de Venezolaanse kust ([24]) en na voordelige handel aldaar en te Cumaná (op het vasteland), waar hij werd gesignaleerd door de beroemde Engelse zeevaarder Walter Raleigh, op diens terugkeer van een ontdekkingstocht naar Guyana en de Orinoco ([25]), keerde hij terug naar Nederland. De bark „San Amaro" werd te La Rochelle als goede prijs verkocht. Heel de reis door werd Antonillo de

---

(24) Cfr. noot 21, de verklaring van de twee matrozen. Eveneens E. VAN METEREN, *op. cit.*, f° 353 v°. Voor het verhaal van de kaperij twee requesten van Pedro de Arana, in het Frans en Nederlands respectievelijk, in Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage, Admiraliteitsarchief, nr. 2576. Het Franse request (zie bijlage) is gericht aan de aartshertogen Albert en Isabella, om hun bemiddeling bij de Staten-Generaal in te roepen, het Nederlandse is gericht aan de Staten-Generaal.

(25) Zie hiervoor E. SLUITER, *Dutch-Spanish rivalry in the Caribbean area, 1594 - 1609*, (Hispanic American Historical Review, XXVII), Durham, (North-Carolina), 1948, p. 172. E. Sluiter vermoedt dat in 1595 twee Zeeuwse schepen de reis zouden gedaan hebben, voortgaande op de verklaringen van Walter Raleigh. Ik meen echter te mogen veronderstellen dat één enkel schip, nl. „De Zwemmende Leeuw" de heenreis ondernam, maar dat dit schip op 23 juni 1595 te Cumana werd gezien door Raleigh (en op 1 juni daarvoor door twee andere Engelsen Amias Preston en George Sommers) in gezelschap van de gekaapte bark „San Amaro".

Monasterio meegevoerd, en later in 1595 met een ander schip naar San Domingo teruggebracht en aan zijn ouders terugbezorgd ([26]).

In het proces voor de Zeeuwse admiraliteit wordt door beide partijen allerhand beweerd dat zeer verwarrend en tegenstrijdig is. Arana eist integraal zijn goederen terug, maar als dat niet gaat, zegt hij, is hij wel tevreden met 1/3 ervan, als eerste aanbrenger van deze goederen „ten profyte van den lande... volghendende den rechte in materie van confiscatie gheobserveert". De verweerders menen integendeel dat Arana geen recht heeft van spreken en nog minder van eisen „als wesende gheboren Spaengiaert, vyant van dese landen ende selfs een rekenmeester in Havana ende officier des Conincx van Spaengien". Zij ontkennen iets van de beroving af te weten, of ervan geprofiteerd te hebben (waartoe zij ook geen last hadden gegeven aan hun schipper) maar anderzijds verklaren zij dat zij alle buit die zij hadden kunnen achterhalen bij de matrozen, samen met Antonillo naar Hispaniola hadden teruggestuurd. Arana mocht zijn eisen kenbaar maken, niettegenstaande zijn nationaliteit en functie – waarom ook niet, daar het Twaalfjarig Bestand een terugkeer naar vreedzame omstandigheden had gebracht – maar de reders van „De Zwemmende Leeuw" worden toegelaten tot een eed waaruit blijken moet dat zij bij hun weten geen voordeel hebben gehad van de door hun schipper gemaakte buit bestaande uit „juweelen, cleederen, gheldt, goederen ende coopmanschappen"), en bovendien dat de door hun schipper en handelscomiezen meegebrachte waren, voor zover zij weten, enkel door eerlijke negotie werd verkregen. Deze eed leggen zij blijgemoed af op 1 mei 1610 en Arana's eis wordt afgewezen ([27]). Hierop gaat hij in beroep bij de Staten-Generaal ([28]), na ondertussen te Antwerpen de juwelier Cornelis Hellemans te hebben opdracht gegeven zijn zaken te behartigen en zelfs zijn rechten op de te recupereren goederen te hebben overgedragen ([29]). Hoe de zaak afliep heb ik niet verder uitgezocht, dit resultaat doet hier ook minder ter zake. Wel kan nog worden verhaald dat Arana in mei 1612 is weergekeerd naar Spanje maar dat in 1613 de zaak in Holland nog hangende was, en de overeenkomst met Hellemans nog gold en zelfs bevestigd werd in een in januari 1612 afgesloten contract voor de Antwerpse notaris Gillis de Kimpe (dat niet bewaard bleef).

☆☆☆

---

(26) Rijksarchief Zeeland, Archieven der directe en indirecte belastingen, nr. 7, f° 16 v°, vonnis uitgesproken door de Zeeuwse Admiraliteit; Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage, Admiraliteitsarchief, nr. 2576, kopie van ditzelfde vonnis.

(27) Rijksarchief Zeeland, ibidem, f° 17 v°.

(28) Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage, Admiraliteitsarchief, nr. 2576, Nederlandstalig request.

(29) Cfr. J. VAN ROEY, *De Antwerpse schippers*..., p. 7 en noot 23 hiervoor.

Waarom juist in 1595 besloten de Moucheron en zijn compagnons deze tocht naar de Caraïben en Zuid-Amerika op touw te zetten ? Ingevolge de politieke verhoudingen is het begrijpelijk genoeg dat Holland, Zeeland en de andere opstandige Nederlanden ook ter zee en in de koloniën de Spanjaarden afbreuk zouden doen, en dit zou een kaapvaart voldoende verklaren. Uit wat voorafgaat blijkt echter duidelijk dat Dornhoven geen kaperkapitein was, maar een handels- of liever smokkelexpeditie leidde. De hiervoor geciteerde verklaring van de twee Vlissingse matrozen die zeggen dat Dornhovens expeditie enkel handel heeft gedreven in parels op la Margarita en in huiden op San Domingo, en niet in geld, bewerkt zilver, gouden ketenen, amber e.a. kostbare voorwerpen die ook van de reis werden meegebracht, maar stamden van de hiervoor beschreven kaperij ten nadele van Arana, schenkt klare wijn. Nog duidelijker blijkt het handelskarakter uit de vrijdom van convooirechten die de Moucheron op 11 maart 1595 verwierf voor „De zwemmende Leeuw" : deze uitgaande rechten werden op uitgevoerde **goederen** geheven (30). Dit wil dus zeggen dat men zinnens was eerlijke handel, zij het dan ook smokkelhandel te drijven, en dat de kaperij op de noordkust van San Domingo dus toevallig heeft plaatsgegrepen omdat de Arana als een rijpe appel Dornhoven in de schoot viel, opgejaagd als hij was door de Franse piraten. Dat Dornhovens actie echter zijn medereders niet onwelgevallig was, wordt bewezen door hun verdediging tegen Arana's eis. Van deze feiten tot de veronderstelling dat zij hun kapitein in deze reis vooraf de vrije hand hadden gelaten is slechts één stap en m.i. niet te verwerpen.

Waarom nu deze smokkelhandel op deze verre streken ? De oorlogsomstandigheden zouden dit weer kunnen verklaren, als er niet het feit was dat de handel en scheepvaart tussen het Iberisch schiereiland en de Nederlanden eigenlijk, niettegenstaande de oorlogsomstandigheden, nooit als verboden werd aangezien. De Nederlanders hadden de waren uit de koloniale gewesten nodig, die arriveerden in Sevilla en Lissabon, en evenzeer waren hun schepen een eerste noodzaak voor de Spanjaarden voor de aanvoer van waren uit het Noorden, zoals graan, timmerhout, scheepsbenodigdheden, textiel, enz. Engelsen en Fransen konden de nodige scheepsruimte niet leveren en lagen bovendien zelf met Spanje overhoop ; de neutrale Hanzeaten hadden ook geen scheepsruimte genoeg, en Spanje en het sinds 1580 veroverde en in personele unie met Spanje verbonden Portugal hadden al hun mogelijkheden nodig voor de vaart op de koloniën. Vandaar het stilzwijgend beroep op en het dulden van de Nederlandse scheepvaart op het Iberisch schiereiland. Toch heeft Filips II tot tweemaal toe de Nederlandse schepen in Spaanse en Portugese havens in beslag genomen : in 1585 om hulpschepen voor zijn Armada te verkrijgen. In 1588 was hij genoodzaakt de Nederlanders weer toe te laten maar deze hadden ondertussen voor hun zoutbevoorrading, die voor een goed deel van de Iberische

(30) J.H. DE STOPPELAAR, *op. cit.*, p. 80 ; J.K.H. DE JONGE, *op. cit.*, p. 46.

zoutpannen afhing (ondermeer voor de haringindustrie) een verdere tocht leren ondernemen : zout halen op de Kaap-Verdische eilanden komt gedurende deze drie jaren in gebruik. Men constateert dat de Nederlandse scheepvaart haar tentakels verder uitstrekt, ook als daarbij wordt bedacht dat in de tachtiger jaren reeds Nederlandse schepen (weliswaar voor een goed deel in Portugese dienst) Brazilië aandeden ([31]). Als begin 1595 Filips II andermaal beslag laat leggen op de Nederlandse schepen in Iberische havens schijnt de maat vol te zijn, en worden plannen beraamd en uitgevoerd om, niet enkel Oost-Indië eindelijk langs de traditionele route om de Kaap te bereiken (de „groote schipvaert" van Cornelis de Houtman) nadat reeds druk was gezocht (o.m. op instigatie van Balthasar de Moucheron) naar de weg om de Noord ([32]), maar eveneens, in hetzelfde jaar, West-Indië rechtstreeks in de Nederlandse handel te betrekken. Weer gaat in deze het initiatief grotendeels uit van de Moucheron, zoals J.H. de Stoppelaar en J.K.J. de Jonge reeds in vroeger jaren mededeelden, en zoals deze bijdrage heeft getracht in meer bijzonderheden naar voren te brengen.

☆☆☆

Ging het hier met de tocht van van Dornhoven nu inderdaad om de eerste handelsexpeditie van uit de Nederlanden naar West-Indië ? Ik meen dat dit inderdaad het geval is. De uitlatingen van Van Meteren, de bevindingen van de Stoppelaar, de Jonge en Sluiter bevestigen dit. Bovendien is er nog de reeds meermalen aangehaalde verklaring van Laureys Michielss. en Jacob Laureyss. van Vlissingen, „beyde varende luyden", die op 4 mei 1610 onder ede verklaarden,, warachtich te zyne dat sylieden deponenten in den jare 1595 metten schepe Den Swemmenden Leeuw schipper Gillis Dorenove de jonge, als bootsgesellen de 1e reyse gedaen hebben(de) van Middelborch na de West-Indyen". Deze verklaring laat m.i. niet de minste twijfel over, dat in hetzelfde jaar van Cornelis de Houtman's tocht naar de Oost, de West-in gelijkaardige vorm door de Nederlanders werd bereikt. Zij waren niet de eerste indringers in het Spaanse imperium. Engelsen en Fransen waren hun reeds voorafgegaan, maar in de volgende jaren zou het initiatief van de Moucheron door velen worden nagevolgd o.m. door de Rotterdamse koopman-bankier van Mechelse herkomst Hans van der Veken, het klassieke voorbeeld van de katholiek die om ekonomische beweegredenen en niet uit godsdienstige overwegingen de Zuidelijke Nederlanden verliet om zich in het opbloeiende Noorden te vestigen. Tegen het einde van de XVIe eeuw werden La Margarita, het pareleiland en Cumanà en vooral de tussen beide liggende zoutpan van Araya bezocht door tientallen Nederlandse schepen (die Engelse en andere concurrenten in aantal ver achter zich lieten), eens te meer

(31) E. SLUITER, *op. cit.*, pp. 167-169.

(32) T.S. JANSMA, *De economische opbloei van het Noorden* (Algemene Geschiedenis der Nederlanden, V), Utrecht, 1952, pp. 235-236.

op zoek naar zout, dat hier voor het oprapen lag. Toen Filips III ditmaal, einde 1598 een derde embargo op de Nederlandse scheepvaart naar Spanje en Portugal uitvaardigde, werd dit wapen hem uit de hand geslagen door massale zoutsmokkeltochten van de Nederlanders naar de Araya-baai. Bij dit bedrijf gebeurde dan ook wel wat meer dan zouthalen : smokkel en kaper-raids werden een onderdeel van het bedrijf. Ook de onder Spaans toezicht staande parelvisserij op deze kust werd door deze aktiviteiten deerlijk aangetast, terwijl ook de eilanden van West-Indië de bestemming werden van smokkeltochten allerhande ([33]).

Toen dit bedrijf tot hoge vlucht kwam was de pionier, Dornhoven, al gestorven, en de belangrijkste initiatiefnemer een verarmde balling. Ik meen daarom dat het de moeite waard was in deze korte bijdrage deze eerste tocht en zij die er bij betrokken waren wat meer te belichten. Meteen is ook de Antwerpse zeevaarder, die deze expeditie leidde, en tot heden toe in zijn geboortestad een onbekende was, aan de vergetelheid ontrukt.

J. VAN ROEY

(33) E. SLUITER, *op. cit.*, pp. 173 en vv. ; zie ook J.G. VAN DILLEN, *Van Rijkdom en Regenten. Handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de republiek*, 's Gravenhage, 1970, pp. 138-143, waarin o.m. sprake van een merkwaardige combinatie : straatvaarders die leeg terugkeren uit de Middellandse Zee gaan zout halen in West-Indië vooraleer naar Nederland terug te keren.

BIJLAGE

A LEURS ALTEZES SERENISSIMES

Remonstre tres humblement Pedro d'Arrana, viscain, contador de la Havana de Sa Majesté, qu'estant le suppliant en l'an 1595 sortij de la dicte Havana avec une fregate pour se transporter vers St. - Domingo, il trouva en la coste de Vaija un fributre francois avec deux petites navires, lequel hostilement attacqua le suppliant. Mais icelluij se mectant en defence, en combattant valeureusement ne receut aulcun dommage dudict fributre, et ainsi eschappé de ses mains il entra au port de la cité de Vaija, où il trouva Gilles Dorenhove, maistre d'un navire appellé Le Lijon Nageant (dont estiont equippeurs Cornille Munix, Jacques Bureel et consorts) lequel Dorenhove deschargea tant de coups d'artillerie sur la fregate dudict suppliant qu'elle en demeura tellement arrestée et poulsée sur le sable qu'il ne sceut passer plus oultre. Ce que voijant ledict Dorenhove aussijtost l'abborda avec ses gens, forces canonades, mosqueteries et autres armes, et apres aucuns des gens dudict suppliant blessez et tuez, ledict Dorenhove s'en fit maistre, prennant tout ce qu'ij estoit, valissant plus de seize mille ducatz, et l'emporta audict Lijon Nageant, en baillant ledict Dorenhove audict fributre francois pour l'avoir assisté mille ducatz, et à chacun de ses matelotz vingt et un poix et demij de huict reaulx, procedans de ladicte vollerie. Aijant en oultre detenu ledict suppliant prisonnier en son navire l'espace de quarant jours continuelz, pour avoir de luij pour rançon cincq mill de peaulx de vaches cruz. Mais cela estant impossible au suppliant, il donna audict Dorenhove en hostaige Antonillo de Monasteria, filz de son beuapere. Estant le suppliant ainsi sortij en terre pour pairer sa rançon, depuis ledict Dorenhove aijant entendu qu'au Porte de la Plata il ij avoit encores une barque nommée St.-Amaro chargée avec trois mille deux cens nonante deux peaux de vache, at icelle aussij invahij et prinse, faisant mectre lesdictes peaulx dedans sondict navire et s'en sont venuz pardeça, aijant ledict Dorenhove icelle barcque envoijé vers La Rochelle, et illecq faict vendre au prouffict des equippeurs, affin de couvrir le furt. Et luij, estant venu avec sondict batteau Le Lijon Nageant a Middelbourg, où lez equippeurs ont vendu et distribué entre eulx lesdicts biens pillez, selon leur bon plaisir.

Pour la restituation desquelz le suppliant est venu en ces paijs vers lesdicts equippeurs. Mais n'ij aijant sceu parvenir amiablement et aijant esté admis par les Estatz Generaulx des Provinces Unies d'instituer son action, il a cité et convenu lesdicts equippeurs pardevant ceulx de l'Admiralité de Middelbourgh affin d'obtenir la restitution desdicts biens et peaux volez. Et combien qu'iceulx de l'Admiralité deussent avoir condemné lesdicts equippeurs (confessans d'avoir saisiz et beneficiez lesdicts biens) en la demande du suppliant, si est ce toutefois qu'ilz les en ont absoultz par leur sentence du XXIIIe d'avril 1610, copie de laquelle va cij joincte, avec une autre nouvelle attestation authenticque de deux *mattelotz qui se trovarent presentz en la spoliation et volerie des biens dudict* suppliant, moijennant que lesdicts Cornille Munix, Jacques Boreel et Simon Paruin declareroijent par serment, qu'ilz n'avoijent jouij des joijaulx, habitz, argent, bien et marchandises derepetées par le suppliant, nij scavoijent qu'ilz luij appartenoijent, ains estoijent achaptées pour retour de leurs marchandises chargées. Par laquelle sentence le suppliant se trouvant enormement grevé et lesté, pour la notoireté de ladicte volerie, et qu'il est in confesso que lesdicts equippeurs les ont receuz, et partant de droict sont tenuz chacun in solidum les restituer ou amender, il en a obtenu revision. Laquelle cuijdant mectre en effect, il se trouve conseillé de auparavant se retirer vers Voz Altezes Serenissimes que, puisque ladicte cause retourneroit derechief pardevant ceulx de l'Admiralité de Zeelande, où elle a esté perdue par les moijens de Munix et authorité de Boreel, qui ij est Bourgemestre et son filz pensionnair, ayant jour et nuict mendié ceste sentence, par la faveur de Parduin comme recepveur pour la vefve de Valcx, *jadis tresorier du parijs et Richberg qui at esté recepveur*, et que tout de mesme argent, faveurs et authoritez pourroijent obster au suppliant, com-

me estans tous les mesmes personnaiges tenuz entrevenir audict affaire, supplie tres humblement Voz Altezes Serenissimes soijent servies de deputer aucun de ses ministres aux despens du suppliant pour visiter les pieces dudict proces. Et au cas qu'ilz trouvent ladicte sentence mal et à tort estre donnée, que leur bon plaisir soit d'escripre lors lettres auxdicts Estatz Generaulx, affin qu'ilz vueillent prendre a soy la cognoissance et judicature de ladicte cause, comme juges supremes et ordinairs, affin que la puissance, faveur et authorité de sa partie ne prejudicie au bon droict du suppliant. Quoij faisant etc.

(Algemeen Rijksarchief, 's Gravenhage, Archief der Admiraliteit, nr. 2576, 1612).

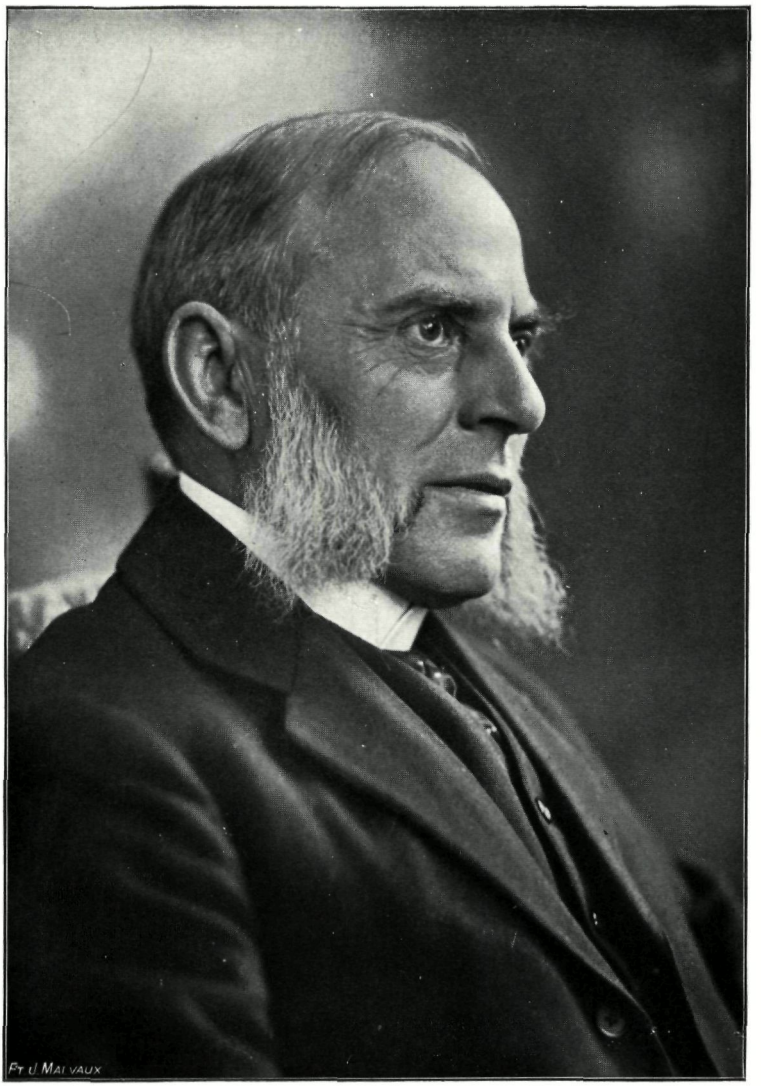

1. Jules BOULVIN (1855 - 1920).